UO'K: 633.51:631.54:631.8

INGICHKA TOLALI G'O'ZANI QO'SHQATORLAB EKISHDA KO'CHAT QALINLIGI VA OZIQLANTIRISH MUTANOSIBLIGINING TUPROQ UNUMDORLIGI VA G'O'ZA HOSILDORLIGIGA TA'SIRINI ANIQLAHNING AHAMIYATI

Turdiyev Botir Azamat o'g'li
Boltayev Saydullo Mahsudovich
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti q.x.f.f.d (PhD)
TDMAU professori, q.x.f.d

Annotatsiya: Ushbu maqolada respublikamizning janubiy mintaqasida ingichka tolali g'o'zani qo'shqator usulida ekishda ko'chat qalinligi va oziqlantirish me'yorlarining tuproq unumdorligi hamda g'o'za hosildorligiga ta'sirini o'rganishning dolzarbligi, tadqiqotning maqsad va vazifalari, shuningdek, ilmiy va amaliy ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: ingichka tolali g'o'za, hosildorlik, tuproq unumdorligi, mineral o'g'itlar, ko'chat qalinligi, qo'shqator usulida ekish, oziqlantirish me'yorlari.

Kirish: Bugungi kunda jahon paxtachilik sanoatida paxta tolasining sifat ko'rsatkichlariga bo'lgan talab tobora ortib bormoqda. Bu esa, o'z navbatida, paxta yetishtiruvchi mamlakatlar oldiga tola sifati bo'yicha jahon standartlari talablariga javob beradigan, yuqori hosildor va istiqbolli g'o'za navlarini yaratish hamda ularni yetishtirish agrotexnologiyalarini takomillashtirish vazifasini qo'ymoqda. Yangi va istiqbolli g'o'za navlari uchun maqbul ko'chat qalinligi hamda oziqlantirish tartiblarini belgilash har bir mintaqaning tuproq-iqlim sharoitidan kelib chiqqan holda hal etilishi lozim bo'lgan dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan biridir.

G'o'zaning ko'chat qalinligi, oziqlanish sharoiti, hosildorligi va tola sifatiga ta'sir etuvchi omillar mamlakatimiz hamda xorijiy olimlar tomonidan keng o'rganilgan. Tadqiqotlar natijalari g'o'za uchun maqbul ko'chat qalinligini belgilash o'simliklarning o'sishi va rivojlanishi, hosil elementlarining shakllanishi hamda paxta xomashyosining sifat ko'rsatkichlariga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligini ko'rsatadi. Shuningdek, tegishli agrotexnik tadbirlarni to'g'ri tashkil etish chigit sifati va uning tarkibidagi yog' miqdorini oshirishga ham xizmat qilishi mumkin [2, 3].

G'o'zaning yangi va istiqbolli navlarini turli ko'chat qalinligi hamda oziqlantirish me'yorlarida yetishtirish masalasi alohida ilmiy ahamiyatga ega. Ayniqsa, tuproq unumdorligi past va turli darajada sho'rlangan maydonlarda g'o'zadan yuqori hamda sifatli hosil olish uchun yetishtirish texnologiyalarini takomillashtirish zarur. Bunda ekish usullarini, jumladan, qo'shqator usulini qo'llash, o'simliklarning maqbul joylashuvini ta'minlash va oziqlanish sharoitlarini yaxshilash muhim agrotexnik omillar hisoblanadi.

Qo'shqator usulida ekish ekin maydonida o'simliklarning joylashuvini maqbullashtirish, mavjud tuproq va oziqa resurslaridan samarali foydalanish hamda belgilangan ko'chat qalinligiga erishish imkoniyatini yaratishi mumkin. Shu bilan birga, ushbu usulning samaradorligi tuproq-iqlim sharoiti, g'o'za navining biologik xususiyatlari, ko'chat qalinligi va oziqlantirish me'yorlariga bevosita bog'liq. Mazkur omillarning o'zaro ta'sirini o'rganish tuproq unumdorligini saqlash va oshirish, shuningdek, ingichka tolali g'o'zaning hosildorligini ko'paytirishga qaratilgan samarali agrotexnik tadbirlarni ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi.

© 2026 London International Monthly Conference on Multidisciplinary Research and Innovation. All Rights Reserved.

Yetarli ko‘chat olingan dalalarda tuproqning ustki qismining soyalanishi hisobiga harorat o‘ta yuqori bo‘lgan kunlarda bug‘lanishning kamayishiga olib keladi va natijada haydov qatlamida zararli tuzlar to‘planishining qisman kamayishiga sabab bo‘ladi.

Respublikaning unumdorligi past yerlarida g‘o‘zani qo‘shqatorlab ekish, xususan ko‘chat qalinligi, sug‘orish, oziqlantirish hamda qator oralariga ishlov berishning ilg‘orlar tajribasini keng joriy etish hamda tadbiq qilish bilan hosildorlikni oshirish imkoniyatlari kengaytirildi. Qo‘shqator usulida g‘o‘za yetishtirish yildan yilga o’z samarasini bermoqda.[1]

Shu sababli yangi g‘o‘za navlarini qo‘shqatorlab ekib parvarishlashda maqbul ko‘chat qalinligi va oziqlantirish me’yorlarini ishlab chiqish dolzarb masala hisoblanadi. Hozirgi kunda biz “Ingichka tolali go’zani qo’shqatorlab ekishda ko‘chat va oziqlantirish mutanosibligining tuproq unumdorligi va g’o’za hosildorligiga ta’siri” mavzusida tadqiqot ishlarini olib bormoqdamiz.

Tadqiqotning maqsadi — Surxondaryo viloyatining sug‘oriladigan taqir-o‘tloqi tuproqlari sharoitida ingichka tolali g‘o‘zani qo‘shqator usulida ekishda ko‘chat qalinligi va oziqlantirish me’yorlarining o‘zaro mutanosibligini belgilash hamda ularning tuproqning agrofizikaviy va agrokimyoviy xossalari, g‘o‘zaning o‘sishi, rivojlanishi, hosildorligi va tola sifatiga ta’sirini aniqlashdan iborat.

Belgilangan maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

- g‘o‘zani qo‘shqator usulida ekishda ko‘chat qalinligi va oziqlantirish me’yorlarining sug‘oriladigan taqir-o‘tloqi tuproqlarning agrofizikaviy hamda suv-fizik xossalariga ta’sirini aniqlash;
- organik va mineral o‘g‘itlarning tuproqdagi gumus miqdori, azot (N), fosfor (P) va kaliyning (K) umumiy hamda harakatchan shakllari miqdoriga ta’sirini o‘rganish;
- ingichka tolali g‘o‘zani qo‘shqator usulida turli ko‘chat qalinliklarida ekish orqali maqbul ko‘chat qalinligini aniqlash;
- qo‘shqator usulida ekilgan ingichka tolali g‘o‘zaga turli me’yorlarda qo‘llanilgan organik va mineral o‘g‘itlarning uning o‘sishi, rivojlanishi, hosildorligi va tola sifatiga ta’sirini aniqlash;
- ko‘chat qalinligi va oziqlantirish me’yorlarining o‘zaro mutanosibligi asosida g‘o‘zani yetishtirishning samarali variantini belgilash hamda uning iqtisodiy samaradorligini baholash.

Tadqiqot obyekti sifatida Surxondaryo viloyatida tarqalgan sug‘oriladigan taqir-o‘tloqi tuproqlar, ingichka tolali g‘o‘za, organik va mineral o‘g‘itlar hamda g‘o‘zani qo‘shqator usulida turli ko‘chat qalinliklarida yetishtirish variantlari tanlangan. Tadqiqot predmeti ingichka tolali g‘o‘zani qo‘shqator usulida ekishda ko‘chat qalinligi va oziqlantirish me’yorlarining o‘zaro ta’siri, ularning tuproqning agrofizikaviy, suv-fizik va agrokimyoviy xossalariga ta’siri, tuproqdagi gumus va oziqa elementlari miqdorining o‘zgarishi, shuningdek, g‘o‘zaning o‘sishi, rivojlanishi, hosildorligi, tola sifati hamda yetishtirishning iqtisodiy samaradorligi bilan bog‘liq jarayonlardan iborat.

Tajribatizimidanazariyko’chatqalinligi120 – 125 ming, 140-145 ning va 160-165 ming tup mavjud bo‘ladi. Dala tajribasida organik o‘g‘itlar gektariga 900 kilogrammdan mineral o‘g‘itlar(N220P155K110 va N275P190K175) fonida qo‘llaniladi. Olib boriladigan dala tajribasida go‘ng yarim chirigan holatda qo‘llaniladi.Har bir paykal 8 qatordan iborat bo‘lib, shundan ikkitadan ikki chetki qator himoya qatori, o‘rtadagi 4 ta qator hisob qatori hisoblanadi. Barcha hisoblash ishlari fenologik kuzatishlar, tuproq namunasi olish har bir paykalning hisob qatorlarida O‘zPITI uslubiy qo‘llanmasi bo‘yicha olib boriladi. Buning uchun har bir paykalning hisob qatorlarida 50 ta o‘simlik ajratilib, ular nomerlanadi. Barcha o‘lchash, sanash va kuzatish ishlari o‘sha model o‘simliklarda olib boriladi.Dala tajribasida sistematik (davriy) ravishda fenologik kuzatishlar va biometrik o‘lchashlar olib boriladi. Tuproqni agrokimyoviy tahlil qilish uchun har bir paykal va variantdan o‘rtacha tuproq aralash namunasi olib kelinib

© 2026 London International Monthly Conference on Multidisciplinary Research and Innovation. All Rights Reserved.

laboratoriyada analiz qilinadi. Organik o‘g‘itlar o‘suv davrida mineral o‘g‘itlar bilan birgalikta qo‘llaniladi. Azotli o‘g‘itlarning uchdan bir qismi 2–3 chin barg chiqarishda, yana shunchasi shonalashda, qolgani esa gullash fazasining boshlanishida beriladi. Fosforli o‘g‘itlarning 70 % shudgor bilan, 30 % esa gullash fazasida ko‘llaniladi. Kaliyli o‘g‘itlarning 50 % shudgor bilan, 50 % shonalash fazasida solinadi.

Tadqiqotning ilmiy va amaliy ahamiyati.Ingichka tolali g‘o‘zaning Surxon-14 navini qo‘shqatorlab ekib yetishtirishda turli ko‘chat qalinlida qo‘llanilgan mineral va organik o‘g‘itlarning tuproq unumdorligiga ta’siri ilmiy jihatdan o‘rganiladi.Surxondaryo viloyati taqir o‘tloqi tuproqlari sharoitida qo‘llaniladigan har xil me’yordagi mineral va organik o‘g‘itlarni qo‘shqatorlab turli ko‘chat qalinligida ekilgan g‘o‘zaning o‘sishi, rivojlanishi va hosildorligini oshirishdagi ta’siri o‘rganiladi. Paxta yetishtirishda ko‘chat qalinligi va qo‘llaniladigan o‘g‘itlarning mutanosibligi aniqlanib, taqir o‘tloqi tuproqlarning unumdorligini, mineral o‘g‘itlar samaradorligini va g‘o‘za hosildorligini oshirish bo‘yicha ishlab chiqarishga tavsiyalar beriladi.

Xulosa. Bugungi kunda respublikamiz qishloq xo‘jaligini yuqori bosqichga ko‘tarishda rersuslardan to‘g‘ri foydalanish, ekinlarni parvarishlashda ilmiy asoslangan, takomillashgan agrotexnalogiyalarni joriy etish, kam mablag‘ sarflab, yuqori va sifatli hosil etishtirish shu kunning eng muhim muomolardan biri hisoblanadi.

Tuproq unumdorligini hamda qishloq xo‘jalik ekinlarining hosildorligini oshirishda mineral o‘g‘itlar asosiy o‘rinni egallaydi. Taqir o‘tloqi tuproqlar sharioitida qishloq xo‘jaligi ekinlari qatorida g‘o‘zadan yuqori va sifatli hosil olishda ko‘chat qalinligi va oziqlantirish mutanosibligini ilmiy asoslash zarur.

Olib boriladigan tajribalar natijasida taqir o‘tloqi tuproqlar sharoitida mineral o‘g‘itlarni tejamli qo‘llashni maqbul me’yorlari va kafolatli ko‘chat sonini ta’minlanishi natijasida tuproqning agrofizik, agrokimyoviy xususiyatlari yaxshilanishi amaliy jihatdan isbotlandi.

Xulosa. Ingichka tolali g‘o‘zani qo‘shqatorlab ekishda ko‘chat va ozuqa mutanosibligini aniqlash natijasida g’o’za hosildorligi 10-15 foizga oshishi va taqir o‘tloqi tuproqlarda g‘o‘za etishtirish iqtisodiy samaradorligi 15-20 foizga oshishi kutilmoqda.

Foydalanilganadabiyotlar.

1. PSUYAITI olimlari “Turli darajada sho’rlangan, unumdorligi past tuproqlar sharoitida g’o’zani qo’shqatorlab ekish agotexnalogiyasi bo’yicha tavsiyalar ” Toshkaent 2017y. 3-4 b.
2.Robert. B. Metzer. High quality cotton planting seed- a guide to production and handling.Texas Extension Agricultural Service.L-1423. P 1-4
3. M. Avliyoqulov, F. G’opporov “Ko’chat qalinligining g’o’za navlari hosildorligiga ta’siri” Agroilm № 4, Toshkent-2018y. 8-9 b.
4.Dala tarjibalarini o’tkazish uslublari. Uslubiy qo’llanma- Toshkent- 2017. 29-78 b.

© 2026 London International Monthly Conference on Multidisciplinary Research and Innovation. All Rights Reserved.